

rövid definíciót, illetve magyarázatot találunk az alkalmazott nyelvészet szinte valamennyi szakkifejezéséről, valamint a 15 lapnyi névmutató és a 20 lapnyi tárgymutató. Nehéz elképzelni olyan alkalmazott nyelvészeti kérdést, amelyről az olvasó ne találna itt gyors eligazítást.

Végezetül érdemes eltűnődni azon, hogy kinek is szól ez a mű. A szerző a bevezetőben háromféle potenciális olvasót különít el. Első helyen említi mindazokat a főiskolai és egyetemi hallgatókat – a kezdőktől egészen a doktoranduszokig –, akiknek a tanulmányai valamilyen formában érintik az idegen nyelvek elsajátítását. Az olvasók második nagy tábora a hasonló témakörökben kutató szakemberek közül kerül ki. Ők saját szakterületükön nyilván nem szorulnak a könyvben leírt ismeretekre, de hasznos lehet számukra áttekintést kapni mindazokról a rokonterületekről, melyeken kevésbé jártasak. Az alkalmazott nyelvészet vizsgálati köre és a publikált tudományos munkák száma az elmúlt két évtizedben olyannyira megnőtt, hogy csak kevesen képesek minden területen lépést tartani a legfrissebb tudományos eredményekkel.

A harmadik – és Ellis szerint legfontosabb – olvasói csoportot az idegen nyelvek tanárai teszik ki. Mint általában a nyelv-elsajátítással foglalkozó kutatók, Ellis is bízik abban, hogy a könyvében összefoglalt eredmények hozzásegítik a pedagógusokat az eredményesebb nyelvoktatáshoz, és ez mintegy „legitimizálja” a kutatásokba fektetett rengeteg időt, pénzt és fáradságot. Az elképzelés kétségkívül nemes, de nehéz elképzelni azt a magyarországi nyelvtanárt, aki esténként ezt a könyvet fogja lapozgatni. Hasznos lehet a munka viszont mindazoknak a gyakorló pedagógusoknak, akik valamilyen formájú továbbképzésen vesznek részt, illetve akik aktívan foglalkoznak nyelvkönyvek, nyelvi segédanyagok vagy nyelvi tesztek készítésével. A könyv ugyan nem érint gyakorlati oktatás-módszertani és tanterv-készítési kérdéseket, de összefoglalja mindazt az alkalmazott nyelvészeti háttérrel, melyre ezek a

„fokozottan alkalmazott” területek épülnek.

Összefoglalva, jelenleg Ellis munkáját tartom a másodiknyelv-elsajátítási kutatások legalaposabb és legigényesebben megírt elméleti összegzésének. Már a könyv tíz évvel korábbi „előzménye”, a szintén az Oxford University Press gondozásában megjelent *Understanding Second Language Acquisition* is klasszikusnak számított a maga nemében, és a szerző ehhez adta hozzá egy további évtized tudásanyagát és tapasztalatait. A végeredmény nem véletlenül nyerte el az alkalmazott nyelvészeti munkák legrangosabb nemzetközi címét, a brit „Duke of Edinburgh” díjat.

Dörnyei Zoltán

Klaudy Kinga

A fordítás elmélete és gyakorlata

Angol/német/francia/orosz fordítás-technikai példatárral

Scholastica, Budapest, 1994

A fordításelmélet tipikusan olyan tudományág, mely a gyakorlat mentén jött létre: az ősrégi fordítói tevékenységet számos még ma is meglepően időszerű spekulatív megnyilvánulás kísérte, annak jeléül, hogy a fordítók mindig is indokolni próbálták saját megoldásaikat, keresték a szubjektív döntések mögött meghúzódó objektív törvényszerűségeket, amíg aztán századunk második felében a nyelvészet mindehhez reális tudományos alapot is adott. Ám amikor a fordítás *művelői* mellett megjelennek a fordítás *kutatói*, amikor a fordításról való gondolkodás átkerül a nyelvtudomány hatáskörébe, az a különös helyzet alakul ki, hogy a gyakorló fordítók, akik mindig szenvedélyes vágyat éreztek az elméletalkotásra, kétségbe vonják az új diszciplína szükségességét és hasznosságát. A fordítástudomány rohamos fejlődése és kétségbevonhatatlan eredményei ellenére ma sincs ez másként.

A szerző tisztában van ezzel a helyzettel. A budapesti és miskolci bölcsészkaron tartott fordításelméleti előadásai és fordítástechnikai szemináriumai anyagát összefoglaló könyve meggyőző bizonyítása az elmélet és a gyakorlat szerves egységének és egymásra utaltságának. A fordításkutatás fontos feladata, egyben a könyv egyik fő célja, annak az objektív rendszernek feltárása, mely a látszólag egyéni, szubjektív döntésekben érvényesül. A szinte tézisformában megfogalmazott gondolatok sokéves oktatói és kutatói munkán alapulnak. *A fordítás elmélete és gyakorlata* nem akar recepteket ajánlani, még kevésbé előírni, hogy hogyan kell fordítani egy bizonyos angol, orosz vagy német író magyarra, vagy egy magyar művet idegen nyelve, sokkal inkább a rejtett nyelvi mechanizmusokat mutatja be: arról szól, miképpen működnek a nyelvek fordítás közben.

Az I. rész, „A fordítás elmélete” (19–89) bemutatja a fordítás nyelvészeti megközelítésének döntő szerepét a fordításelmélet keletkezésében. A vizsgált kérdések a következők: a fordítói tevékenység jellege, eszközei, és tárgya, a fordításelmélet folytonossága, a fordítás mint szakma, mint tantárgy és mint kutatási tárgy, a műfordítás és a szakfordítás aránya, a fordításelmélet és a kontrasztív nyelvészet viszonya stb. Az irodalmi és a nyelvészeti megközelítés egybevető taglalása világos képet ad a két megközelítés eltérő jellegéről, ugyanakkor mindkettő létjogosultságáról is. A fordítási szituáció felsorolt elemei kijelölik azokat a tudományágakat, melyek szorosan összefonódnak a fordításelmélettel és meghatározzák interdiszciplináris jellegét.

Mivel a fordító nemcsak két nyelv, hanem két kultúra, két társadalom között is közvetít, a *szociolingvisztikai* kutatások nélkülözhetetlenek számos fordításelméleti kérdés tisztázásában: a *nyelvjárási* vagy társadalmi *rétegnyelvi* jellegzetességek visszaadása, a *reáliák* fordítása és az ehhez kapcsolódó *fordíthatatlanság* (a nyelv és a valóság viszonya) stb. A szerző véleménye

szerint a reáliák léte nem a fordíthatatlanságot bizonyítja, hanem inkább azt, hogy a kultúrszavak megfeleltetéséhez nem a forrásnyelvi formából kell kiindulni, hanem a célnyelvi társadalom ide vonatkozó értékelő viszonyából (34).

A *pszicholingvisztika* lényeges szerepét a szerző a *percepció* és a *produkcio* bonyolult viszonyának vizsgálásával illusztrálja, különös tekintettel a *szinkron tolmácsolásra*. A kutatástörténeti áttekintés számos érdekes kísérletet mutat be (Broadbent, Poulton, Szokolov, Csernov és Zimnyaja, Szladkovszkaja, Seleskovitch, Beljajevszkaja, Krings), melynek során olyan problémák vetődnek fel, mint pl. a hallgatás kettős jellege, a tolmács külső és belső programjának kérdése, a több hipotézis egyidejű működtetésének lehetősége, a fordító „belső” beszéde. E komplex kérdések tisztázásához a fordításkutatónak nélkülözhetetlen a nyelvészek, pszichológusok, pszicholingvisták és nem utolsósorban a gyakorló fordítók segítségével, tehát valódi interdiszciplináris csapatmunkára van szükség.

A fordításelmélet és a *szövegnyelvészet* kapcsolata hagyományos: a szöveg mindig is jelen volt a fordításról való gondolkodásban. Paradox módon a nyelvészeti fordításelmélet születése jelentette az eltávolodást a szövegtől: a 60-as években megjelent munkák közelebb álltak a *kontrasztív nyelvészethez* mint a *szövegnyelvészethez*. A 80-as évek fordításelmélete visszatér a szöveghez: a fordításkutatók megpróbálják hasznosítani az időközben nagy utat megtett szövegnyelvészet eredményeit. A két alapvető megközelítést, a szöveg belső szerveződése felől (L. Csernyahovszkaja) és a külsőt, a szöveg típusok felőli megközelítést (K. Reiß) tárgyalja a könyv egyik érdekes fejezete. A Vannikov által felállított szövegtipológia kapcsán a szerző világosan megfogalmazza saját véleményét: bármilyen részletesek és alaposak is egy tipológia tényezői, mindez a fordító által végzett átváltási műveleteknek csak nagyon kis részére ad magyarázatot, hiszen a szövegek belső szervező-

désének számtalan, szövegtípustól független szabálya van. A könyv külön értéke az információk gazdagsága és aktualitása: Klaudy kiváló érzékkel rangsorolja, mutatja be és fejt ki véleményét a szakterület fontosabb munkáival kapcsolatban úgy, hogy az olvasó nem csak a kérdések megfogalmazódását és tisztázódását követheti nyomon, hanem átfogó képet kap a fordításkutatás bibliográfiájáról, tendenciáiról, valamint a nagy egyéniségek munkásságáról. És ezt nemcsak egy külön fejezetben teszi („Merre tart ma a fordítástudomány?” 80–89), hanem mindennütt, ahol erre alkalom adódik. A szövegnyelvészeti és a fordítástudomány viszonyát bemutató egyébként kitűnő fejezet nem tesz említést W. Wilss tevékenységéről, ami már csak azért is indokolt lett volna, mert tudomásunk szerint a saarbrückeni kutató használja először az „übersetzungsbezogene Textlinguistik” terminust (*Semiotik und Übersetzungswissenschaft*, Tübingen, 1980).

A legkülönbözőbb fordításkutatási műhelyeket, irányzatokat és elméleteket bemutató könyv egyik nagy problémája a *terminológia* használata. A szerző helyesen jár el, amikor az általánosan elfogadott, többnyire angol kifejezés mellett megadja a terminus magyar megfelelőjét is (pl. *appropriacy* – „célnyelvi megfelelés” *acceptability* – „célnyelvi elfogadhatóság”), ily módon hozzájárulva a fordításelmélet magyar terminológiájának gazdagításához, ami a tudományág fejlődésének elengedhetetlen feltétele. A *kvázi-helyességgel* kapcsolatosan (a szerző egy külön munkában már részletesen foglalkozott a témával: *Fordítás és aktuális tagolás*, Budapest, 1987) érdekesek a jelenséget a hagyományos interferenciától megkülönböztető sajátosságokra vonatkozó észrevételek.

A fordítás folyamatát vizsgálja főképpen a szövegértés (*analízis*) és a szövegalkotás (*szintézis*) viszonyának a megvilágításával „A fordítás folyamatának nyelvészeti modelljei” című fejezet. Előnyeikkel és hátrányaikkal együtt részletesen bemutatja a következő modelleket: *denotatív-*

szituatív, transzformációs, szemantikai, az ekvivalencia szintek szerinti modell.

A *transzformációs* modell kialakulásával kapcsolatosan Klaudy joggal hangsúlyozza a Chomsky-féle elmélet szerepét Nida munkásságában, de talán azt is érdemes lett volna megjegyezni, hogy Nida, saját bevallása szerint, már Chomsky előtt használta a híres „back-transformation” modellt. A szerző rávilágít többek között a transzformációs modell alkalmazásának lehetőségeire a fordítóképzésben, és arra a tényre is, hogy egy forrásnyelvi és egy célnyelvi jelet sokszor nemcsak azért nem lehet egymásnak tökéletesen megfeleltetni, mert más a rendszeren belül elfoglalt helyük (*valeur*), hanem azért sem, mert más a transzformációs történetük. A fordítás folyamatát leginkább két nyelv együttes működtetéseként lehet felfogni, és ennek az összetett folyamatnak a mélyebb megértésében nagy szerepük van a *fordítási folyamat nyelvészeti modelljeinek.*

Az *ekvivalencia* („egyenértékűség”) nemcsak a fordításelmélet, hanem egyben a nyelvtudomány központi kategóriája is. Az ekvivalencia (mely nem általában a fordítás feltétele) különböző típusait a kutatás *normatív* vagy *deskriptív* módon közelíti meg. A szakirodalomban ismert ekvivalencia-felfogások közül a szerző ismerteti Catford, Newmark és Barhudarov álláspontjait, de különös figyelmet szentel a Nida-féle *dinamikus-ekvivalenciának* és a Komisarov által megkülönböztetett öt típus elemzésének (J. Heller, *Catch 22* című regényének Papp Zoltán által készített fordítása alapján). Az orosz kutató rendszeréből Klaudy jogosan hiányolja a *szöveg* szerepét.

A szerző saját ekvivalencia felfogása a *kommunikatív-ekvivalencia*, mely három egyenértékűségi viszonyt vesz figyelembe: „Azt a célnyelvi szöveget tekintjük valamely forrásnyelvi szöveg kommunikatív ekvivalensének, mely a *referenciális*, a *kontextuális* és a *funkcionális* ekvivalencia követelményének egyaránt megfelel” (77; kiemelés K. J.). A két utóbbi követelmény konkrét feladatokat jelöl ki a fordításku-

tatás számára, melynek hozadéka egyaránt elméleti (pl. a forma és a funkció viszonyának mélyebb megértése) és gyakorlati (tudományos szempontok a fordításkritika részére).

A könyv második része „A fordítás gyakorlata” (93–196) a fordító által végzett *átváltási műveleteket* tekinti át, osztályozza, csoportosítja és illusztrálja gazdagon két idegen nyelv (angol, orosz) és négy fordítási irány (angol-magyar, magyar-angol, orosz-magyar, magyar-orosz) viszonyára alapozó példaanyaggal. Ez azért fontos, mert számos lexikai vagy grammatikai átváltási művelet esetében a nyelvpár és a fordítási irány meghatározó. „Milyen törvényszerűségek irányítják a fordító munkáját?” hangzik a kérdés, hiszen csak egy része az általa végzett bonyolult műveleteknek magyarázható a két nyelv rendszerbeli eltéréseivel („nyelvspecifikus”), miközben a másik része nem, és ennek ellenére mégsem tekinthető teljesen önkényesnek és szubjektívnek. Ezek a műveletek „fordítás-specifikusak”, tehát csak a fordítási folyamat *általános törvényszerűségeivel* magyarázhatók. A látszólag egyéni döntéseket rendszerezi és indokolja a szerző könyvének ebben a részében, ahol a gyakorlat embere mögött ott áll és lépten nyomon kiegészíti a nyelvész. Egy egyszerű mondat magyarra fordításánál (Graham Green, *The innocent*) a lehetőségek széles skálája (kb. 100) a szövegbeli, stilisztikai és pragmatikai tényező mérlegelésével egyre szűkül, és a látszólag szubjektív döntések sora az olvasó szeme előtt válik objektívvé, indokolttá.

Habár jól ismeri az átváltási műveletek különböző osztályozási rendszereit (pl. a Vaszeva- vagy a Barhudarov-féle áttekin-téseket) a szerző mégis inkább saját elemzéseire épít és önálló csoportosítást dolgoz ki, amely egyaránt figyelembe veszi a művelet *végrehajtási módját, jellegét és oka-it*. Annak ellenére, hogy a könyv nem egy konkrét nyelvpár fordítási problémáit dolgozza fel, hanem a bemutatott műveleteket számos példával illusztrálja, tehát a megközelítés *deduktív*, az *indukció* is

nagymértékben érvényesül, hiszen az elemzett műveknek döntő szerepük van az osztályozási elvek alakításában. Mivel a csoportosítás a műveletek jellegéből és végrehajtási módjából indul ki (betoldás, kihagyás, tagolás, áthelyezés, ill. lexikai és grammatikai műveletek) a pragmatikai és a stilisztikai átváltásokat helyesen inkább a műveletek okai közé sorolja. A „Lexikai átváltási műveletek”-kel foglalkozó részt (105–154) egy alapvető megállapítás vezet be: ami a fordítás során változatlan maradt, az nem a *jelentés*, hanem az *értelem*. A Recker által megkülönböztetett megfelelési típusok közül a könyv szerzője csak az ún. *variatív* és az *alkalmi* megfeleléseket tárgyalja mégpedig a következőket: *jelentések szűkítése* (differenciálás és konkretizálás), *jelentések bővítése* (generalizálás), *jelentések összevonása*, *jelentések felbontása*, *jelentések áthelyezése*, *jelentések felcserélése*, *antoním fordítás*, *teljes átalakítás és kompenzálás*.

A „Grammatikai átváltási műveletek” (155–196), amelyek „látványosabbak” a lexikaiaknál, a nyelvek rendszerbeli különbségei miatt van szükség, de a nyelvhasználat és a szövegépítés is indokolja őket. A más csoportosításokban is megtalálható négy művelet (*grammatikai cserék*, *grammatikai áthelyezés*, *grammatikai kihagyás és grammatikai betoldás*) mellé Klaudy felveszi a *grammatikai konkretizálást és generalizálást*, a *grammatikai felbontást (felemelést)* és *összevonást (lesüllyesztést)*.

Ebben a részben is számos figyelemre méltó észrevétel található a nyelvek strukturális és funkcionális sajátosságairól, melyek a fordítási folyamatban érvényesülnek: a magyar személyes névmás szövegen belüli funkciója, a nyelvenként eltérő belső mondattagolás, a deszeman-tizált particípumok (*való levő*) gyakorisága és jelentős szerepe a magyarra való fordításnál, a magyar nyelv „preferenciája” az *egyes szám* és az *ige* iránt, a cselekvő és a szenvedő szerkezetek funkcionális viszonya stb.

A kötetet kiegészítő két gazdag „Példatár” (a lexikai átváltási műveletekhez

199–286, a grammatikai átváltási műveletekhez 287–366), mely mintegy száz, részben nyelvspecifikus, részben fordítás-specifikus műveletet tartalmaz, négy nyelv (angol, német, orosz, francia) és a magyar viszonyát illusztrálja nyolc fordítási irányban. A német és a francia példaanyag (amely szinte természetesen illeszkedik bele az eddig felállított rendszerbe) jelentősen növeli a könyv használhatóságát. A jól választott, értékes fordítások (kb. 400 írásmű, csaknem 200 fordító tolmácsolásában) biztosítják a gyűjtemény időtállóságát.

Végül ejtsünk szót a felhasznált szakirodalomról: a kötet nemcsak egyszerűen információt merít a több mint 130 alapműből, hanem (és ez egyik legfőbb erénye) információt *közvetít*: egyszerűen és élvezhetően, ugyanakkor pontosan és tudományosan megalapozottan; a szerző megismerteti olvasóját a szakterület nagy egyéniségeivel és könyveivel, alkotóműhelyeivel és folyóirataival, és teszi ezt szuverén módon, saját véleményét mindig világosan megfogalmazva.

A fordítás elmélete és gyakorlata a magyar fordításkutatás olyan eredménye, melyet az elmélet, a gyakorlat és a didaktika kivételes ötvözete miatt ajánlunk fordítást kutatóknak, oktatóknak és tanulóknak egyaránt.

Kohn János

N.Yerges András, Salamon Gábor
és Zalotay Melinda:

Huron's Nagy Szótanulós Könyv. A leggyakoribb 1500 angol szó.

BIOGRÁF Kiadó, Budapest, 1995

Végre egy könyv, ami más! Aminek a kézbevételehez nem kell nagy elhatározás, inkább csak ahhoz, hogy letegyük. A szerzők nem tagadják, hogy a nyelvtanulás erőfeszítést és időt igénylő folyamat, mégis minden alkalmat megragadnak, amitől

a szenvedés élvezetté válhat, hasonlóan a legendás *WELL* magazinhoz és a Salamon–Zalotay szerzőpáros olyan sikeres gyűjteményeihez, mint a *Graffiti* (év nélkül), *Állítsátok meg a világot! Ki akarok szállni* (1990), *Olyan kicsi krumplik vagyunk...* (1992), – *Hány óra van? – Úgy érted most?* (1994) és a *Huron's Check Book 6000* (1993) című munkájához.

Ebben a legújabb közös munkában az olvasó restelkedő örömmel és csodálkozva ismer rá saját és tanítványai titkolt tanulási stratégiáira, amelyeket talán sosem mert nyomtatott szöveggént elképzelni, és most íme, itt vannak: közel háromszáz oldalnyi bizarr, humoros, őrült és komoly ötlet arról, mit hogyan és miről lehet megjegyezni, majd felidézni, ha a Nagy Szótanuló magyar anyanyelvű.

Mert ezt az angol szókincsfejlesztő forrást csak és kizárólag mi, magyarok tudjuk követni és értékelni: ebben rejlik a könyv egyik újszerű vonása. Ugyanis a munka magyarul íródott. Magyarul tanít angolul akkor, amikor a szakma évtizedek óta a célnyelv kizárólagos használatára buzdít tanárokat, nyelvtanulókat egyaránt, figyelmen kívül hagyva azt a tényt, hogy az anyanyelv nem rekeszhető ki a folyamatból. Attól, hogy nem használjuk tanórákon, még ott van mindenkinek a fejében, és mint látható, hasznos is lehet. Olyan „pushy”, mint a pasi a 131. oldal példamondatában.

A könyv másik különlegessége közvetlen hangnemében, humorában rejlik. Minden sora jókedvtől sugárzik, felszabadult ötleteket halmozva, tegeződve, szlengben szól hozzám, az elszánt szótanulóhoz, aki ugyanazon az ösvényen nagyobb önbizalommal haladok tovább, tudva, hogy már jártak előttem. Igyekszem kijavítani az „Apu frogjál nekem békát!” példamondatot, kifejezéseket gyártok az „a pear appears” mintájára, kitalálom miért csókolózik az ábrán két kréta egy tábla előtt és elcsodálkozom a „nobble” szó jelenésén. Ha valahol a mozaik mégsem áll össze, a könyvben továbblapozva adottak a megfejtések is.